
Janez Dular

**Nekaj od tega
bo menda ostalo**

STRANJA

Ce se najprej opremo na splošne priročnike (enciklopedije, leksikone ipd.), lahko iz njihovih podatkov o Jožetu Dularju naredimo le bled povzetek: slovenski pesnik in pisatelj, pomemben tudi kot urednik, publicist, muzealec, krajevni zgodovinar in kulturni organizator, rojen v Vavti vasi 24. 2. 1915, tj. »na Matijev dan« v prvem letu prve svetovne vojne, umrl 31. 1. 2000 v Metliki. Leta 1941 je na ljubljanski univerzi končal slavistiko, romanistiko in primerjalno književnost. Sprva je deloval v založništvu in kot profesor, nato je bil ravnatelj Belokranjskega muzeja v Metliki (1951-81). V svojem pesništvu (tri zbirke) je večinoma nadaljeval novoromantično usmeritev, v pripovedni prozi (sedem knjig) je vezan na rodno Dolenjsko. Bil je častni član Slavističnega društva Slovenije in Belokranjskega muzejskega društva v Metliki ter častni občan Metlike in Novega mesta (po njem se danes imenuje tudi ulica v Novem mestu), za svoje delo pa je prejel med drugim Trdinovo in Valvasorjevo nagrado ter Prešernovo nagrado ljubljanske mestne občine (1944). – Bralcem Dularjevih knjig, posebno pa njegovim vavtovskim rojakom, je seveda jasno, da je najznamenitejši Vavtovčan s svojim delom ob stoti obletnici rojstva vreden dosti nadrobnejšega prikaza in celovitejšega ovrednotenja. Pri tem se je deloma mogoče opreti na priložnostna besedila raznih piscev, raztresena po revijah, časnikih in drugih publikacijah, za marsikatero trditev ali ponazoritev pa je treba opraviti posebno razčlemba Dularjevih spisov ali se – izjemoma – celo zanesti na lastni spomin.

Življenje

Čeprav je Jože Dular večji del svojega življenja prebil v Ljubljani in Metliki ter postal »središčna kulturna osebnost Bele krajine« (KASTELIC 1999), ga je najgloblje zaznamovalo mladostno obdobje, preživeto v Vavti vasi. Tam je spoznaval kmečka opravila po letnih časih, tam se je seznanjal z izročilom svoje rodovine pa tudi s pripovedmi vaških očancev o starih časih ter z vaškimi zgodbami sosedovih tet in bajkami o povodnem možu Brbuču, tam je skupaj z bratom brodil po plitvinah Vintarjevega govejaka (danes ga ni več), tam ga je nepreklicno uročila Krka in tja se je v hišo svojih staršev pri mostu in v mlin ob Krki zvesto vračal še v svojih zrelih in poznih letih (tudi v času stopnjevanega ideološkega pritiska sredi petdesetih let smo ga videvali v cerkvi sv. Jakoba in še nekaj let pred svojo smrtjo se je na praznik vseh svetnikov ustavljal ob imenih na starejših nagrobnikih vavtovškega pokopališča). Po osnovnošolskem obvladanju branja, pisanja in »številjenja« je prišlo na vrsto odkrivanje gimnazijske učenosti v Novem mestu. Pozorno je sledil dogajanju v razredih z

galerijo profesorjev stare šole, skupaj z vlakarskimi sošolci s semiškega, trebanjskega in straškega konca pa se je udeleževal tudi zunajšolskih dijaških dogodivščin po Ragovskem logu in Marofu. V gimnazijskih letih se je začelo Dularjevo literarno ustvarjanje, in čeprav je gimnazijo končal v Ljubljani, so prav spomini na novomeško obdobje postali izhodišče za njegovo prvo daljšo prozno objavo *Študentje ob Krki*. Po diplomi leta 1941 je dobil profesorsko službo.

V obdobju gimnazijskega in univerzitetnega študija se je Jože Dular oglašal s pesmimi in drugimi prispevki v dijaških, mladinskih in »odraslih« revijah (Mentor, Vrtec, Kres, Naša zvezda, Žar, Mladika, pozneje tudi Dom in svet), vendar je še veljal za literarnega začetnika in na izdajo samostojne knjige pri resnih založbah ni mogel računati. Zato je bil z nekaj prijatelji in znanci, ki so se znašli v podobni zadregi (Ivan Čampa, Severin Šali in France Novšak, pozneje še Jože Kastelic, Cene Vipotnik, Bogomir Magajna, Cene Kranjc in Jože Brejc), med ustanovitelji in najprizadevnejšimi člani društva Literarni klub kot podlage za lastno založbo in za ohranitev neodvisnosti od ideološko-političnih skrajnosti ostro polarizirane slovenske predvojne družbe (levičarji – desničarji – nacionalisti). »Člani, zbrani v Literarnem klubu, so se /večinoma/ priznavali h krščanskemu svetovnemu nazoru. Niso se vezali na /Kocbekovo/ Dejanje. Nekateri so se nagibali k Domu in svetu, vendar tudi do njega ohranjali neko rezervo.« (SMOLEJ, 332). Prvič so se zbrali 23. julija 1939, tj. tik pred izbruhom druge svetovne vojne (Hitler je že priključil Avstrijo in zasedel Čehoslovaško, meja Tretjega rajha je prišla na Karavanke, do napada na Poljsko je bilo samo še dober mesec dni). Deloma zaradi slabšanja teh zunanjih razmer, deloma pa zaradi ohlapne organiziranosti, nediscipline in »zaletelosti« nekaterih članov Literarnega kluba je skupina kljub Dularjevemu prizadevanju delovala samo dve leti in pol ter v tem času izpeljala nekaj literarnih večerov in v svoji založbi izdala pet knjig (DULAR-KASTELIC). Kot zadnja med njimi je konec leta 1941 izšla Dularjeva prva pesniška zbirka *Zveste menjave* – potem so se pripadniki bivše družčine razšli ter se v vojnih razmerah življenjsko in literarno posamično prebijali, kakor je kateri vedel in znal, razglasa OF o tako imenovanem kulturnem molku pa se niso posebno dosledno držali ne na tej ne na oni strani (HORVAT). Dular je pisal pesmi in hkrati snoval svoje temeljno delo, roman *Krka umira*. Ta je bil natisnjen jeseni 1943, nekaj mesecev pred njim pa je izšla zbirka že v revijah objavljenih zgodb pod skupnim naslovom *Ljudje ob Krki*. Tik pred koncem vojne je izšla druga Dularjeva pesniška zbirka *Trepetajoča luč*.

Kmalu po vojni je nova oblast profesorja in že priznanega literata Jožeta Dularja poslala iz Ljubljane službovat v Metliko. »Saj mu niso mogli nič očitati, le lomiti se ni dal in ni pristal, da bi drugi odločali o rabi njegovih razkošnih talentov /.../ V Jožetu Dularju so nameravali zatreti pesnika in pisatelja. Njegova dolenjska narava pa je udarila ven tam, kjer so ga najmanj pričakovali, v zgodovinopisju.« (GRANDA 1985) Čeprav se za Metliko ni odločil popolnoma prostovoljno, se je tam hitro vživel, se v belokranjskem okolju udomačil in si ustvaril družino (žena Silva iz znane metliške rodovine Fuxovih), napisal okoli dvajset strokovnih publikacij o zgodovini in etnologiji belokranjskih krajev (zlasti Metlike, Adlešičev, Semiča in Vinice), postal kulturni organizator, predvsem pa je skoraj iz nič »postavil« Belokranjski muzej ter bil trideset let njegov ravnatelj in predsednik Belokranjskega muzejskega društva (poleg tega muzeja je uredil ali vodil več krajevnih muzejskih in spominskih zbirk, npr. Ganglovo hišo, Slovenski gasilski muzej, Župančičevo spominsko zbirko na Vinici idr.). »Pod njegovim vodstvom se je v Belokranjskem muzeju nakopičilo bogastvo neprecenljive vrednosti /.../ Prav po njegovi zaslugi se je ohranilo mnogo tega, česar sicer ne bi več imeli.« (RUS) Skorajda ni bilo »ne dejavnosti ne pomembnejšega dogodka v Metliki, Beli krajini, pa tudi širši Dolenjski, kjer Jože Dular ne bi sodeloval ali bil kakor koli zraven.« (ZORAN 1990, 7-9) - Ker je imel vso to dejavnost za del svojega življenjskega poslanstva med Belokranjci, ji je posvečal toliko časa in moči, da je bilo treba resno leposlovno ustvarjanje leta in desetletja odrivati na kdaj pozneje. Tako mu je, razpetemu med službenimi dolžnostmi in literarnimi hotenji (GRANDA 1997), šele po dveh epizodnih, manj uspešnih literarnih poskusih iz šestdesetih let (povesti *Andrej in Katja*,

Jože Dular je bil kot zavzet muzealec dejaven do zadnjega. Še 21. 11. 1999, dobra dva meseca pred smrtjo, je članom državne komisije za slovenščino na maturi osebno razkazal muzejske zbirke, tudi zbirko Slovenskega gasilskega muzeja. Slika je iz arhiva prof. Mojce Bavdek.

1961, ter romana *Udari na gudalo, Jandre*, 1967) in po upokojitvi uspelo dokončati in izdati svoje drugo temeljno delo, roman *Krka pa teče naprej* (1983); sledile so še tretja pesniška zbirka *Dobra je ta zemlja* (1987), zbirka kratke proze *Na drugi strani Krke* (1989), literarizirana družinska kronika *Zapisi iz Fuxovega vinograda* (1995) in prav nazadnje *Mesto nad Bojico*, literarizirani izsek iz metliške preteklosti (1997).

Kako je Dular sam gledal na metliško obdobje svojega življenja in dela, izvemo iz odgovora na vprašanje, ki mu ga je ob njegovi osemdesetletnici postavil publicist Jože Horvat: *Svojo literarno pot ste začeli v družbi z mladimi literati v slovenski metropoli, potem pa ste se umaknili v Metliko, kjer takšne družčine najbrž niste imeli. Niste pogrešali kulturniške družbe, debat, ki se v njej ponavadi vnemajo in jih mnogi pišoči potrebujejo? Kako vam je bilo živeti v tej odmaknjenosti od središča?* »Pravzaprav nisem od tega nič pogrešal. Noben svetovalec ali mentor mi ni bil potreben. Treba pa je ločevati med osamljenostjo in samoto. Osamelost je žalostna. Odrinjen si, odmaknjen, zapuščen. Zaželiš si dobre besede, potrebuješ toplo roko, a ju ne najdeš. Potem si zagrenjen, skrušen v sebi. Vse drugačna je samota. Zame je ustvarjalna. Zaprem se v sobo in pišem. Ponavadi kar uspešno. Pri tem skoraj ne potrebujem inspiracije. Predvsem delo!« (HORVAT)

Leposlovno delo

Umetnostni razgled in nazor mladega Jožeta Dularja sta se oblikovala v burnem desetletju pred drugo svetovno vojno. Njegovo študijsko

Zdaj počiva na metliškem pokopališču pri cerkvi sv. Roka. Od tam se obiskovalcu odpira širok razgled proti severozahodu – tja do Smuka nad Semičem in do Gač nad Črmošnjicami in še naprej po nebu v ozadju, pod katerim zasluliš Dularjevo Krko in Vavto vas.

spoznavanje slovenske in svetovne slovstvene klasike je potekalo ob spremljanju sočasnega dogajanja, to pa se je na Slovenskem po novoromantični dediščini domačijskega realizma (Finžgar, Jalen) in izzvenevajočem ekspresionizmu (Pregelj, Gradnik, Anton Vodnik) preusmerjalo v novo stvarnost oziroma socialni realizem (ZADRAVEC). Tako preusmerjanje je opazno npr. pri starejšem dolenjskem rojaku Miranu Jarcu (v poeziji od zbirke *Človek in noč*, 1927, do *Novembrskih pesmi*, 1936, in *Lirike*, 1940, v prozi pa od romana *Novo mesto*, 1930, do povesti *Jalov dom*, 1941); izrazit premik pa pomenijo prozna dela Miška Kranjca in Prežihovega Voranca ter Kocbekova poezija v zbirki *Zemlja*. V Dularjevih zgodnjih (revijalnih) objavah lastnih besedil (od 1932) so sicer opazni vplivi vseh omenjenih literarnih tokov in pobude iz takratnih prevodov pomembnih del tujih piscev (Dostojevski, Zola, Hamsun, Reymont, Budak idr.), vendar brez skrajnosti in prelomnih potez, ki bi napovedovale avtorjevo naglo notranje dozorevanje, zato so njegove prve samostojne knjige, izdane v vojnih letih, izzvale prijazno ugotovitev, da je poprej »obetel manj, kakor je pozneje dal« (VODNIK). Dal pa je do konca življenja enajst knjig leposlovja in okoli dvajset strokovnih publikacij s področja zgodovine, muzejstva in etnologije. Posebno s svojima romanoma *Krka umira* in *Krka pa teče naprej* se je v slovensko književnost zapisal kot trajni predstavnik Dolenjske. Ko pa se je v zadnjem desetletju življenja oziral na svojo literarno žetev, se je nekako skromno zamislil: »Nekaj od tega, kar sem naredil, bo menda ostalo. A kdo ve!« (ZORAN 1992)

Poezija

Dular je danes znan kot prozaik, čeprav je spočetka objavljaj predvsem pesmi, čeprav pesnjenja ni nikoli popolnoma opustil in čeprav je kot svojo prvo samostojno knjigo izdal pesniško zbirko *ZVESTE MENJAVE*. Njen metaforični naslov se nanaša na krog letnih časov, v katerem se vztrajno ponavljajo spremembe v naravi in v počutju ljudi, posebno tistih, ki živijo na zemlji in od zemlje. Ta poezija – podobno so takrat med mladimi pisali npr. Severin Šali, Ivan Čampa, Emilijan Cevc, Vinko Beličič – je po svoje dopolnjevala podobo slovenske vasi, del bralstva pa jo je ob izidu dojemal kot idejno in tudi vsebinsko nasprotje socialnemu realizmu tridesetih let, saj v njej ne manjka liričnih impresij (npr. v pesmi *Večer: Mlinsko kolo / negibno stoji. / Voda v tolmunu / počasi temni.*) pa tudi novoromantičnega iskanja idealne skladnosti naravnega okolja in duhovno ubrane človeške skupnosti (za člana te skupnosti se šteje tudi pesnik sam, gl. slovnične oblike za prvo osebo množine v zadnji kitici pesmi *Sredi dneva – smo, nad nami*):

---

*Čez hiše je vroča svetloba razlita, / nad prašnimi poti zrak migota, / ob
starem vodnjaku se sredi korita / na vodni gladini žarek igra.*

*Suho seno diši po vrtovih, / med mrtvim cvetjem čebele brenče, / koprive
samotno rasto ob plotovih, / v senci dreves se otroci love.*

*Poldan zvoni. Ljudje so obstali. / Vsi odložili smo delo iz rok. / Kot ena
družina smo v duhu se zbrali – / Nad nami je sonce, nad soncem je Bog.*

Bralci in presojevalci so zbirko dobro sprejeli ter ji priznali tudi odlike v smislu tradicionalne verzifikacije (kitičnost, ritem, rima), ki se ponekod neposredno navezuje na Gradnika in celo na Jenka (npr. Gradnik ima sonet z naslovom *Veliki teden*, Dular pa tri sonete s skupnim nadnaslovom *Veliki teden*), vsebinsko pa jo zaznamuje miselno poudarjeno razpoloženje ter opisni impresionizem, tako da po mnenju kritikov razodeva bolj epsko kot lirsko nadarjenost (VODNIK), prim.:

*Med vrati je ves skromen, tih obstal, / poprosil nas za črno skorjo kruha. /
Ušesa naša pa bila so gluha, / nihče besede ni mu dobre dal.*

Z bridkostjo nemo je zapustil prag / in v burjo mu utonil je korak.

Ostali sami smo. Zdaj nas boli, / da ni dobil ne kruha ne soli. (Popotni)

Pričakovanje nekaterih, da bo to nastavek za nadaljevanje v duhu aškerčevskega pripovednega pesništva, se ni izpolnilo, saj je v Dularjevem ustvarjanju prevladala pripovedna proza, v poeziji pa je pripovedni dar pozneje močno uveljavil šele Janez Menart (*Srednjeveške balade*).

Doživljanje okupacijskih razmer ni dopuščalo, da bi se v pesmih druge zbirke *TREPETAJOČA LUČ* primeri idealne skladnosti nadaljevali ali se celo stopnjevali v idilo s toplo lučjo in modrovanjem ob domačem ognjišču. Popoln umik pred resničnostjo ni bil mogoč, »grenki čas« je vdrl celo v gradnikovsko uglaseno ljubezensko izpoved (Nenapisan odgovor):
*Ah, saj ne bom nikdar ti pisal pisem, / med nama je prepad in tuj obraz, /
kar rekel rad bi, tega rekel nisem. – / Pozabi name in na grenki čas. Cikla
Žalostni pasteli in Črne sence pa neposredno govorita o uničenih poljih
in požganih vaseh, o žrtvah prve in druge svetovne vojne, o trpljenju in
mrličih, ki jih golta tuja zemlja – zemlja je postala za vse nenasitna zver.
Namesto lirične impresije o mlinskem kolesu in tolmunu iz prve zbirke
beremo: *Večer je kot kepa grenke prsti . / Voda je kis / in topol je meč,**

/ ki ob mlinu v zemljo zadržt stoji (Mlin). V podobah najhujšega trpljenja in uničenja pesnik opusti klasično verzno in kitično oblikovanost ter se približa prostemu verzu:

*Tiha, neznatna vas. –
Razbita in požgana,
z bodečo žico obdana,
tisočkrat opljuvana
tiha vas.*

*Pol bajt in kašč sedi v pepelu.
Na ožganem drevju sede črni ptiči,
ob cestah pa blede mrliči
kažejo pot krdelu.*

*In ko odidejo, se vse umiri.
Le vas kot Kristusova trnova glava
razbita in krvava
v žici bodeči trpi. (Vas)*

Proti koncu zbirke pa se vrstijo pesmi, ki po tradicionalno urejeni obliki in vsebini spet spominjajo na vpliv Alojza Gradnika (sonet *Kmetova molitev* se celo po naslovu odkrito navezuje na Gradnikovo pesem *Kmet govori Bogu*). Dular je zbirko – v pričakovanju bližajočega se konca vojne in ne da bi slutil s koncem vojne prihajajoče množične poboje – končal z zaupljivo kolednico (*da bodo ta ognjišča / spet svetle priče bratskih sprav*) in z zdravico, katere zadnja kitica je programska spodbuda k nadaljevanju življenja:

Vso žalost raztresimo v sonce / in veter do dna nas prevej. / Zdaj v novo življenje stopimo / in svetlo živimo naprej!

Potem ko so med izidoma Dularjeve prve in druge pesniške zbirke minila le slaba štiri leta, so do izida tretje zbirke *DOBRA JE TA ZEMLJA* pretekla dobra štiri desetletja – vmes se je Dular iz metliške odmaknjenosti redko oglašal z revijalnim objavljanim posameznih besedil (predvsem v *Dolenjskih razgledih*). Tudi v tretji zbirki prevladujejo vaški motivi z občutji in epskostjo iz prejšnjih zbirk, vendar pogosto s premikom v jedko ironijo ter kritiko okolijskega onesnaževanja, porabništva in nepristnosti. Ta vsebinski premik spremlja še opaznejša sprememba na oblikovni ravni, saj se je pesnik odločno odmaknil od klasičnega sloga in je prosti

---

verz, v prejšnji zbirki omejen na najhujše prikaze vojnih razmer, v tretji zbirki popolnoma prevladal (čeprav je v spremni besedi kot skromno opravičilo zapisano pesnikovo teoretično stališče, da so besedila brez rim, metafor in podobnega okrasja samo »osnutki za pesmi«). Od načel klasičnega oblikovanja pa je ohranjena kompozicijska uravnoteženost: zbirka je razdeljena na dva dela in v vsakem je po petindvajset pesmi. Prvi del ima naslov *Bilo je*; govori o trdoživosti in celo hudomušnosti, s katero je dolenski »mali človek« vztrajal v stiskah in nadlogah, pa tudi o minevajočih sledovih starih časov, npr. o propadajočem kozolcu ali zapuščenem mlinu:

*Samo suša in velike vode
so nekoč ustavljale mlin,
mlin, ki je mlel očetu in dedu
in kdove koliko dedom pred njim.*

*Zdaj ga je ustavil novi čas,
ustavile so ga prazne njive,
ustavile so ga prazne dlani.*

*Ustavili so ga tisti,
ki jih ni več za plugom,
tisti, ki ne mlatijo in ne vejajo žita,
da bi ga oprtanega v vrečah
odnesli med mlinske kamne.*

*Zdaj se med temi kamni
drobi molk.
Zdaj se v pajčevini in vlagi
gnete tema*

*Nekoč so tu mleli kruh in potice,
za delovne in praznične dni.
Nekoč ... Zdaj se sredi razpadlega mlina
minljivost gosti. (Zapuščen mlin)*

Naslov drugega dela zbirke je povzet po pesmi *Novi čas* in govori o sedanjosti, tj. o času, ko sta plemeniti javorov les starinskega pohištva zamenjala plastika in ultrapas, ko sta jarogospodka dvoličnost in pehanje za gmotnimi dobrinami zbrisala ideale, zaradi katerih se je v nekoč »firštovih« roških hostah *izlegla naša svoboda*, a je temu sledil razkroj

tradicionalne vaške skupnosti z zgodbami o zapuščenih ostarelih ljudeh. Jože Dular pa ostaja nepopoljšljivo optimističen realist s *koreninami v tej zemlji* ter zavezan življenju, in kadar se v zadnjih pesmih zbirke obrne od bridkih družbenih pojavov k sebi, še uzre »pozitivno bilanco«:

Vse je prav. / Žalost mora biti, / da je veselje tem večje. (Radost)

V svetu je namreč še toliko / dobrih ljudi, / ki si imamo veliko povedati. (Naj mi ne uhaja čas)

To pa je veliko / za našo pomiritev, / za našo zadnjo spokojnost. (Spokojnost)

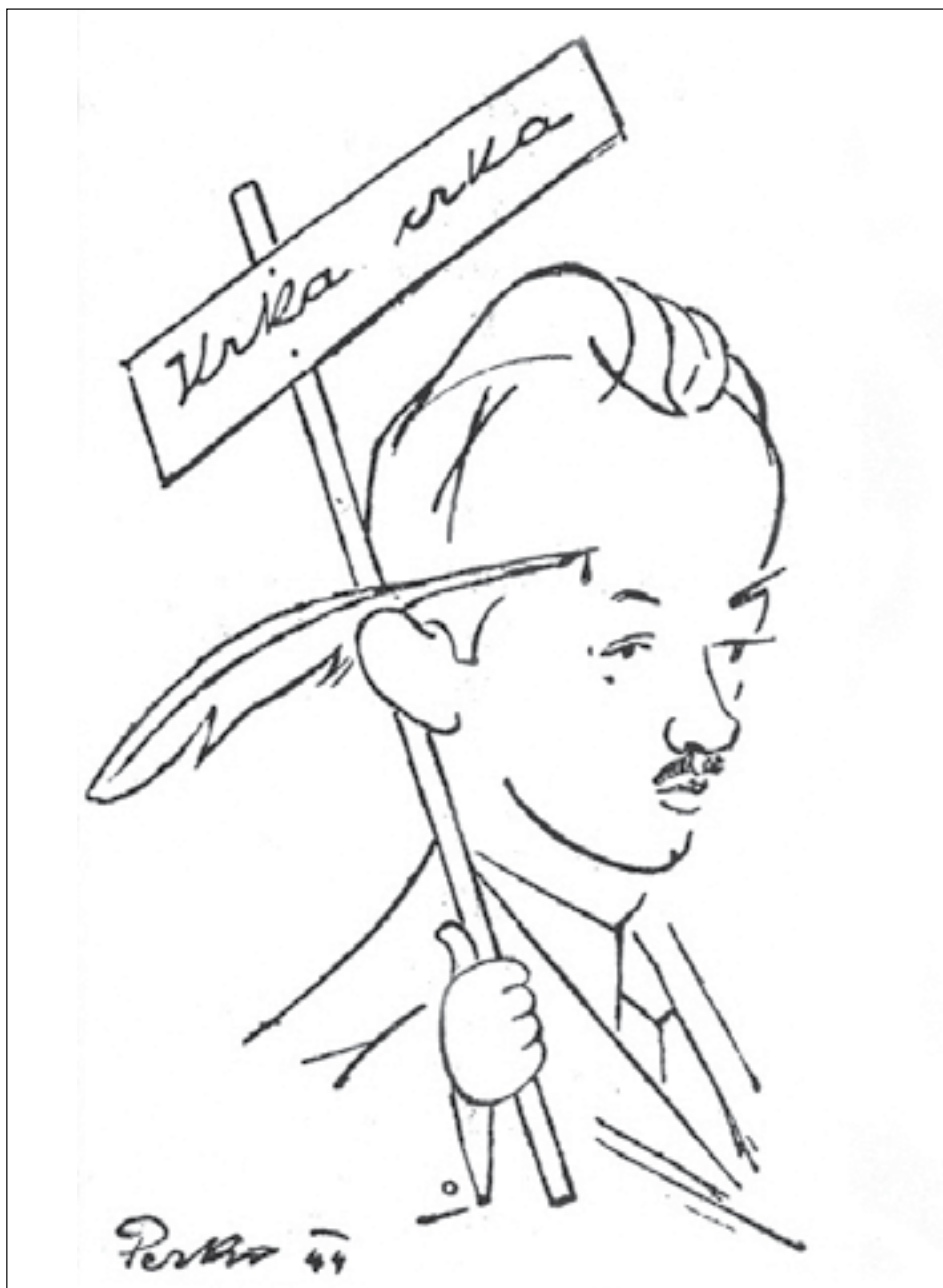
Proza

Veliko večino knjig Dularjeve pripovedne proze lahko po merilu dogajalnega prostora uvrstimo v krški oziroma vavtovški cikel in belokranjski oziroma metliški cikel. Zunaj tega je samo »ljubljska« povest *Andrej in Katja*.

Z zemljepisnimi lastnimi imeni iz Dularjevih proznih spisov se je na zemljevidu slovenske literarne pokrajine poleg osredja spet razločneje izrisala Dolenjska z Belo krajino (kakor pred tem Pregljeva Tolminska, Kranjčevo Prekmurje, Prežihova Koroška, Ingoličeva Štajerska ...). Iz slovenske slovstvene zgodovine poznamo kar nekaj znamenitih besedilnih naslovov z rečnimi imeni (npr. *Krst pri Savici, Soči, Na valovih Mure*) in še več del, v katerih se ime reke omenja samo znotraj besedila (npr. Jurčičev *Jurij Kozjak*, Jarčevo *Novo mesto*, Tavčarjeva *Visoška kronika*, Ingoličev *Na splavih*), vendar je reka Krka glede vsega tega po Dularjevi zaslugi neprekosljiva: med osmimi samostojnimi knjigami njegove leposlovne proze imajo njeno ime v svojih naslovih kar štiri, temu pa lahko prištejemo še *Krko* v naslovu njegovega prvega daljšega besedila *Študentje ob Krki*, objavljenega v nadaljevanjih v reviji *Mentor* (1937/38). Tisti, ki so pisali o Dularjevem delu, so že zdavnaj ugotovili, da ne gre samo za zanimivo statistiko naslovov, temveč je beseda *Krka* že v *Študentih ob Krki* opazna kot pomembna sestavina pokrajinskih opisov in razpoloženskih prikazov dnevnih ali letnih časov, npr.: *Nastopilo je pomladansko deževje. Že tri dni je z malimi presledki lilo z neba. Krka je porjavela, narasla in prestopila bregove. Mačice, ki so vzbrstele ob vodi, so se sklonile, nežno listje po drevju se je zvililo in povесilo. /.../ Ustavila sta se in gledala. Pred njima je ležalo mesto, zelen pas Krke, okoli njega in onkraj reke zlatorumen gozd, ki se je ponekod prelival v rjavo in svetlordečo barvo. Njive pod*

njima so bile še prazne, vse hiše in oba cerkvena stolpa sta se svetila v novembrskem soncu. Kmalu pa se Krka prikazuje tudi kot povezovalna os prepletenih življenjskih tokov (prometnega, mlinarskega, ribolovnega, ljubezenskega idr.), potem kot osrednja tema besedila in nazadnje kot simbolna reka življenja.

Večinoma že pred vojno revijalno objavljene pripovedi, zbrane v Dularjevi prvi samostojni prozni knjigi, so vsebinsko zasidrane v njegovi rojstni dolini, zato je pisec za skupni naslov zbirke domiselno predelal naslov omenjene zgodbe iz novomeškega osmošolskega življenja: Študentje ob Krki (1937) → LJUDJE OB KRKI (1943). Ti novelistični poskusi in črtice večinoma

Dnevnik Slovenec je 9. februarja 1944 poleg intervjuja z mladim Prešernovim nagrajencem objavil tudi njegovo karikaturu.

govorijo o zunanjem dogajanju med jurčičevsko ukrojenimi obkrškimi »tipi« v njihovem poljedelskem, vinogradniškem ali drvarskem okolju, včasih grobem, včasih skoraj idiličnem, včasih vznurjenem z napol žalostnimi, napol smešnimi krivolovskimi zgodami in nezgodami. V nekaterih primerih se je pisatelj vendarle posvetil tudi zapleteni duševni ali družbeni vzročnosti človeških odločitev in take »kmečke slike« so kakor slikarske skice ali pripravljalne študije za bolj poglobljeno, obsežnejšo in estetsko dognano upodobitev nakazane tematike (tako se je napovedoval roman *Krka umira*). Izmed trinajstih besedil zbirke *Ljudje ob Krki* so kritiki posebej pohvalili pripovedi *Leseni petelin*, *Vinograd* in *France Oven odhaja*.

Dularjevo osrednje delo *KRKA UMIRA* je vredno nadrobnejše predstavitve in obravnave. Ker je roman takoj zbudil precej zanimanja in bil pri kritikih deležen pohvalnih ocen (BORKO, VODNIK), je mladi, takrat še ne tridesetletni avtor že nekaj mesecev po izidu prejel zanj ljubljansko Prešernovo nagrado in v priložnostnem intervjuju povedal o njegovem nastajanju tole: »Pred kakimi sedmimi leti mi je v domačem kraju neki ribič pripovedoval o rakih in račji kugi, ki se je pred šestdesetimi leti zasejala v Krko in temeljito opustošila med njenimi žlahtniki. Pa še o prepirih za to račje bogastvo mi je povedal, o zapiranju račjih tatov, o mnogih pritožbah na oblast, o zahtevani parcelarizaciji Krke in podobno. Takrat sem se prvič spomnil, da bi bilo dobro iz tega napisati novelo. Napravil sem si že kratek osnutek, toda novele nisem napisal, pač pa sem se pričel temeljiteje zanimati za nekdanje krške »žlahtnike«. Poizvedoval sem pri domačih očancih, prebiral račjo literaturo in tedanje časopisje ter končno sprevidel, da je stvar prezanimiva, preobširna in – če pomislim na našo zeleno Krko – tudi prelepa, da bi mogel vse skupaj odpraviti s kratko novelo. Tedaj sem se spomnil, da bi utegnil iz nabrane snovi in fabule, ki je v mnogočem resnična, napisati povest za Mohorjevo družbo. Na to sem se spomnil tem prej, ker mi je takratni urednik Mohorjeve družbe rekel, naj pričenem malo misliti na njihove Večernice. Potem smo se nenadoma znašli sredi vojske in s tem načrtom za enkrat ni bilo nič. Spomladi 1942 pa sem se kljub temu kot v nekak prijeten oddih odmaknil iz današnje trde resničnosti v leto 1881 in pričel pisati. Zdaj nisem mislil več na navadno večerniško povest, kajti po fabuli, ki sem si jo v nekaj dneh zasnoval v glavi, sem spoznal, da to, kar nameravam napisati, niti povest ne bo več /... / Roman sem pričel pisati v aprilu 1942 in sem ga končal oktobra minule jeseni. Pisal sem ga skoraj točno poldrugo leto, seveda v krajših in daljših časovnih presledkih. Včasih tudi po več mesecev nisem prijel za pero oziroma za svinčnik. V sedanjem času se človekova razpoloženja pač hitro menjajo in tako mi katerikrat sploh ni bilo do tega, da bi roman še nadaljeval. Toda

spet drugikrat me je zgodba zgrabila in kar vlekla za seboj.« (NN) Tako je nastalo besedilo, ki ga še danes uvrščamo med najobsežnejša pripovedna dela v slovenščini. V intervjuju ob svoji osemdesetletnici (Književni listi Dela 23. 2. 1995) pa je pisatelj novinarju povedal o nastanku romana še to, da je bil pri pisanju pod močnim vtisom Reymontovega romana *Kmetje* in Budakovega romana *Ognjišče* (HORVAT).

Pri tipološkem in literarnozgodovinskem umeščanju romana *Krka umira* je kar nekaj težav, ker se njegove poteze samo deloma ujemajo s tipičnimi lastnostmi, predvidenimi po teoretičnih in ideoloških shemah. Tako npr. beremo, da je to »domačijski in socialni roman« ali »romantično-realistična domačijska pripoved«, po nekaterih lastnostih pa naj bi šlo za kolektivni roman, roman soseske, kmečki roman, nepravi zgodovinski roman (SMOLEJ, 360, 368; PAVČEK, 380; HLADNIK, 63), hvalnico kmetstvu, Dolenjski in reki Krki; Dularjev namen naj bi bil »vrniti v bralčevi zavesti kmečkemu človeku in življenju tisti slovstveni sijaj in družbeno urejenost, kakor so ga v zavesti njihovih prednikov budile povesti in romani starejših realističnih pripovednikov pred nastopom socialnih realistov v začetku tridesetih let«, zato naj bi bilo njegovo pripovedno delo zasnovano v smislu »bolj ali manj jasne in izrazite leposlovne polemike s pripovednimi postopki in svetovnonazorskim osvetljevanjem dogajanja v povestih Prežihovega Voranca, Miška Kranjca in Antona Ingoliča« (SLODNJAK, 470-1). Dular se je oddaljil tudi od drugega pola tedanje slovenske proze – od psihološko-filozofsko motiviranega pisanja Bartolovega ali Grumovega tipa. »Zdelo se je, kakor da je nastopil nov Jurčič in napisal novega *Desetega brata*, samo da bolj s pretehtano spretnostjo in z nekaterimi novimi potezami, ki jih je dalo novo stoletje.« (SMOLEJ, 368). Že čez eno leto je bila knjiga brez sprememb ponatisnjena, po vojni pa sta izšli še dve izdaji (1963, 1992) z nekaj slogovnimi spremembami in krajšanjem. Kljub Dularjevi povojni odmaknjenosti na zemljepisnem obrobju in v politični polsenci je Tone Pavček v spremni besedi k tretji izdaji lahko ugotovil, da roman *Krka umira* pol stoletja po nastanku »med slovenskimi romani živi« (PAVČEK 1991). V čem pa je skrivnost te njegove trdoživosti? Kritiki v ocenah enotno omenjajo tele odlike: a) privlačno zgodbo, b) poetične opise pokrajine v menjavi letnih časov, c) realno izrisane značaje glavnih junakov (zlasti osrednjega) in vaške skupnosti, č) jezikovno in stilsko dognanost.

K a) Vsebinsko ogrodje pripovedi, umeščeno v trden časovni in krajevni okvir (Vavta vas, 1881-1882), je pripeto na nekaj podatkov o realnih zgodovinskih dejstvih (razslojevanje slovenskega kmetstva je v nekaj desetletjih po zemljiški odvezi že pripeljalo do trenja med premožniki

in vaško revščino, o račji kugi so poročale Bleweisove *Kmetijske in rokodelske novice*), vendar ne gre za zgodovinski roman, kajti spor med vavtovškim ribolovnim zakupnikom Urbiho in drugimi vaščani zaradi donosnega lova žlahtnih rakov v Krki ter nepričakovani konec tega spora zaradi račje kuge sta bila pisatelju le pripravno izhodišče za razmah domišljije z dodatnimi zapletljaji: zaradi Urbihovega surovega urejanja družinskih zadev (divjaško pretepanje sinov, posebno mlajšega, nasprotovanje poroki starejšega sina z bajtarskim dekletom), zaradi prihoda novega župnika ter zaradi neizogibnosti rutinskih kmečkih opravil v krogotoku vremenskih sprememb po letnih časih. Realistično zasnovana zgodba kljub nekaterim dramatičnim odlomkom (npr. lov na sulca, fantovski pretep, odprtje Urbihove trgovine, prihod orožnikov) večinoma teče navzven precej umirjeno, v romanu ne najdemo nenavadnih prigod in zanosnih mest, pisatelj bolj razkriva dogajanje v ljudeh, njihove notranje tegobe in radosti, strahove in stiske, vzpone in padce. Ko se zdi, da je Urbiha zmagovalec na vsej črti (vaški nasprotniki v račjem sporu so s pomočjo orožnikov in sodnije ukročeni, bogatenje se pospeši z odprtjem Urbihove trgovine, Urbihov sin se oženi z nevesto po očetovi izbiri), pa njegov gospodarski vzpon sunkoma ustavi naravna katastrofa – vse žlahtne krške rake pomori račja kuga (napoveduje se tudi propad vinogradov zaradi trtne uši): *Krka je bila mrtva. Še so bile ribe v njej, toda kdo bi jih jedel, kdo kupoval? Žlahtnikov ni bilo več /.../*

K b) V prevladujoče pripovednem besedilu beremo tudi lirično občutene pokrajinske orise: o Krki in njenih bregovih z vodnim rastlinjem, o vremenskih spremembah, o sončnem vzhodu ... Pesnik Janez Kolenc je glede teh orisov občudujoče zapisal: »Sled božje lepote je Dular posnel«, npr: *Nad Gorjanci pa se je prav takrat od grebena odtrgala zavesa sivih oblakov, da je vse obzorje zagorelo v krvavorumeni luči, sredi katere se je komaj za slab očenaš po tistem začel dvigati žareč sončni krajec, ki je veselo pomežiknil skozi zadnje ostanke resaste megle. Prst za prstom se je dvigal, dokler se ni zasvetila cela krogla, ki je potem kar vidno izgubila svojo rdečkasto barvo in se slepeče zableščala. Na brzečo gladino pod jezom so jagnedi vrgli dolge, skodrane sence prav do nasprotnega brega, kjer se je zasvetila rosa na poležani vodni travi, na ločju in rjavordečih latih trstike ... Pri orisu vodnega rastlinja in živalstva kakor da Dular tekmuje s Franom Erjavcem: *Račja zel se je prepezala po ilovnati in peščeni strugi in zraven nje so se razkošatili dristavci, okraki, siničica in balovina. Vse to je raslo in dihalo na mirnem ali pa vzvalovanem dnu sredi parožnic, mokričnika, zlatice in celega kupa drugega rastlinja. Na potopljenem vejevju so se pričele nabirati alge; zganili so se mehkužci,**

povodni polži, školjke in postranice./.../ Ves je zaverovan v svoj opravek, da ne utegne gledati rib, ki se igrajo na plitvini v govejaku. Včasih ribe puste, da jih rahlo zanese tok, nato pa se prihulijo čisto na dno in se prevržejo na bok, da se v mrlečem jesenskem soncu zasvetijo kot zrcala. Potem zaplavajo na še večjo plitvijo, udarjajo z repi in plavutmi, se gnetejo druga ob drugi na kup, polegajo, se sučejo in svetlikajo, da se človeku zdi, kot bi skrita roka pod vodo obračala celo mrežo drobnih zrcal. V okviru šestega poglavja romana pa naletimo na nekaj antologijskih odstavkov o vremenu, npr.: Dež pa je lil kar naprej; padal je še vso naslednjo noč in tretji dan. Potem je ponoči sicer ponehal, toda četrto jutro je že spet deževalo, čeprav v presledkih in ne več tako močno kot poprej. Šele proti poldnevu se je dež popolnoma unesel in čez hrib so se pričele poditi kopaste megle; valile so se, prehitevale in zagrinjale druga drugo, da je bilo videti, kot bi se z neko obupano naglico trgale iz velikanskega kotla nekje onstran Srobotnika. Potem se je vreme nekoliko ustalilo in razcoklana pota so se posušila, zato pa je pritisnil hlad, da se moškim ni več ljubilo brez suknjiča postavati naokrog.

K c) Dular oseb ne idealizira, temveč njihove značaje v prikazu vsakdanjega gospodarskega prepira podaja kritično, v presoji njihovega negativnega in pozitivnega hotenja pa nepristransko. Najbolj izdelana osebnost je vaški veljak Urbiha, tip »konservativnega liberalca Bleiweisove dobe« (VODNIK), ki se preobraža iz kmeta v podjetnika in trgovca (ZORAN 1984); to je pravzaprav »mlajši brat Jurčičevega Antona Smrekarja v Sosedovem sinu« (SLODNJAK, 470), morda tudi sorodnik Cankarjevega Kantorja v Kralju na Betajnovi (BORKO), ki modruje, da prava sreča stoji na kupu denarja in na tem, da se te ljudje boje in te spoštujejo; vendar se celo ta brezobzirni silak v nekem trenutku človeško omehča (v pričakovanju vnuka naroči ter plača izdelavo in okrasitev nove zibke). – Urbihov sin Tomaž je očetu sicer značajsko podoben »v nagli jezi, zadirčnosti, trdni volji, ukazovanju« in tudi glede spora o rakah se strinja z očetom, glede ljubezni do Lenčke pa se mu upira, vendar zaradi pričakovanja, da bo dedič Urbihovega premoženja, ne tvega osamosvojitve in s tem padca v revščino ali izselitve v Ameriko, temveč se nazadnje – po Lenčini smrti zaradi poporodne zastrupitve – poroči z nevesto, ki mu jo je določil oče. – Urbiho v račjem sporu podpira nekaj ljudi, ki so od njega neposredno odvisni (hlapec, rakarska pomočnika) ali z njim gruntarsko solidarni, večina vaščanov pa meni, da bi morala biti Krka skupna last kakor gmajna, in se potegujejo za »staro pravdo«, to je za »naravno pravico« soseske nasproti od državne oblasti priznani in od orožnikov zavarovani pravici posameznega zakupnika (prim. boj

vaščanov za skupno planino v Prežihovem romanu *Požganica*, 1939.)¹ Vendar se tudi pri najbolj zavzetih voditeljih vaškega prizadevanja za skupno korist soseske (bajtar Frnatek, kovač Bertuč, krivolovec Sirga idr.) sčasoma izkaže, da ima vsak tako ali drugačno maslo na glavi ali da skuša vsako besedo in ravnanje preračunljivo zasukati predvsem v lastno korist (npr. glede pravice do račjega lova na podlagi revirske parcelacije Krke). – Pomembna oseba v žitju in bitju vavtovške soseske je tudi novi župnik Krčnik: pod skorjo njegove načelnosti in trdih besed, s katerimi skuša usmerjati zaletave in ne posebno krotke ovce župnije svetega Jakoba, je precej treznega, zdravega odločanja pa tudi človeške odprtosti, najsi gre za gospodarski napredek (naročen je na Bleiweisove *Kmetijske in rokodelske novice*) ali za preganjanje vraževerja, za uveljavljanje pokorščine do državne in cerkvene oblasti ali za razumevajoče posredovanje v ljubezensko-ženitvenih zapletih (zlasti slednje je odlika tudi pri duhovnikih iz drugih Dularjevih besedil, npr. iz zgodbe *Antonova krača* ali iz novele *Sponsa restitit*). Takole se župnik postavi zaradi Urbihovega nasprotovanja Tomaževi poroki z nosečo bajtarsko hčerjo: »Gospod Urbih,« je dejal nekoliko živčno in glas mu je zadrhtel, »če pričakujete, da bom zaradi vaših zaslug in dobrote, ki mi jih nameravate storiti, kaj spremenil svoje mnenje glede vašega sina in Frnatkove, potlej se motite. Mi je zelo žal, toda moja misel poznate in je zato škoda vsake besede! Menda boste vendar sprevideli, da imajo tudi revni pravico do ljubezni. Pravico in včasih celo zahtevo!« -- Vavtovške ženske so večinoma prikazane kot velike reve: Bilčevka je bila *mirna ženska, prepira ni marala in vse, kar je prišlo nanjo, je sprejela vdano in potrpežljivo. Tolažila se je z božjo voljo in to ji je delalo življenje vsaj za silo znosno*. V trdi patriarhalni ureditvi so ženske popolnoma podrejene moškim; Urbihova Barba je možu bolj za sužnjo kakor za ženo, tudi njuna hči Cilka je čisto zatrta: *Hči ni nič odgovorila, samo vzdihnila je spet. Menda že mora vse tako biti. Vzdihovanje je prišlo pri Urbihovih kar v navado in je bilo potrebno skoraj kot vsakdanji kruh. Če že človek ni mogel uveljaviti svojega, je vsaj vzdihoval lahko pod težo tistega, kar je njemu in vsem dan za dnem nalagal gospodar*. Le za Tomaževi nevesti Frnatkovo Lenčko in Žužkovo Rotijo se zdi, da ju morda čaka zakonska sreča, vendar pisatelj prvo realistično spravi v prezgodnji grob, pri upodabljanju druge pa zaide v tako idealizacijo, da si bralec težko predstavlja njeno realno prihodnost.

K č) V času nastajanja tega romana je bila v polni veljavi jezikovna norma, opisana v Breznikovi slovnici in Breznik-Ramovševem pravopisu (1936), v omenjenem intervjuju ob osemdesetletnici pa je Dular povedal,

1 Ostanki izročila te miselnosti so bili v Vavti vasi živi še sredi 20. stoletja. Spominjam se, da okoli leta 1952 mlajšim fantom v vasi ni nihče zameril množične »krivolovske akcije«, ki so jo izpeljali tako, da so del plitvine pri perišču v Kaščkovem govejaku poleti zajezili z večjimi kamni in pustili samo meter široko vrzel, skozi katero so se ribe lahko prihajale hladit v penasti curek pod vrtečim se žagarskim kolesom, tam se jih je nabralo več sto; ko pa sta žagarja ob dveh popoldne spustila zapornico in odšla domov, se je kolo nehalo vrteti, vodna gladina pod njim se je umirila in za deset centimetrov upadla, fantje pa so hitro zagradili še tisto vrzel in v zajezitvi se je začel ribolov »v prostem slogu«. Sodelovali smo tudi otroci in spominjam se, da sem kar »na roke« ujel dve podusti (nekateri so jih nalovili polne torbe, tudi platic, klenov in mren). Nihče nas ni motil kakšne pol ure, potem pa je o dogajanju očitno nekdo obvestil zakonitega ribiča (očeta pisatelja Jožeta Dularja) in ta je prišel na žago ter spet dvignil zapornico, tako da so se ribe, kolikor jih je sploh še bilo v zajezitvi, lahko poskrile v obnovljenem penastem curku pod spet vrtečim se kolesom. Kolikor vem, ni zadeve noben vaščan naznanil ne ribiškemu čuvaju ne policiji.

da se je med pisanjem tudi »večkrat posvetoval z Jankom Modrom, ki je imel izbrušen posluš za jezik« (HORVAT). Zaradi pripombe (v okviru sicer zelo pohvalne kritike), da je roman »preveč razvlečen, preobložen z nadrobnostmi« (BORKO), je besedilo za drugo izdajo (1963) precej skrajšal (in za tretjo izdajo še bolj), hkrati pa sprejel nekaj pravopisnih idr. popravkov za uskladitev s pravili Slovenskega pravopisa 1962, npr. *Veliki Šmaren* → *veliki šmaren*; *Novi svet* → *novi svet (Amerika)*, *prav za prav* → *pravzaprav*; *šest in štirideset* → *šetinštirideset*; *po jutrišnjem* → *pojutrišnjem*; *raki-žlahtniki* → *raki žlahtniki*; *krajinske* → *krajinske*. Te spremembe kažejo na piščevo ali lektorjevo jezikovnokulturno disciplino, ne odsevajo pa globljega namena na ravni stilističnega oblikovanja ali celo premikov v pomenskih odtenkih. O takem namenu sprememb pa je mogoče govoriti pri zamenjavah tipa *se oženi z ono* → *se oženi s tisto*; *čoln mi razbij* → *čoln mi prevrni*; *Le hiti, le, dokler utegneš* → *Kar hiti, dokler utegneš*; *preveč ljubi domačo reko* → *preveč rad ima domačo reko*; *je Bertučevki kri ledenela* → *je Bertučevko kar spreletelo*. V zadregi smo pri sklepanju o domnevnem namenu »popravkov«, ki brišejo versko izrazje: *sicer Bog ve, kako bi se zdajle vsa stvar iztekla* → *sicer kdove, kako bi se zdajle vsa stvar iztekla*; *se je komaj za slab očenaš po tistem začel dvigati žareč sončni krajec* → *se je takoj po tistem začel dvigati žareč sončni krajec*. Dular pa v drugi in tretji izdaji romana ni hotel opustiti tistih jezikovnih posebnosti, s katerimi je v prvi izdaji namenoma ustvarjal časovno ali pokrajinsko obarvanost pripovedi, časovno s starinskimi besedami (npr. *svečan*, *vinotok*, *gruden*, *učenik*, *gorkomer*), pokrajinsko z narečnimi oblikami, znanimi v Vavti vasi in okolici (*repetnica*, *nograd*, *pondirek*, *platica*, *klošč*, *kavsna*). Krajevna določenost vsakdanjega življenja se najbolj kaže v rabi zemljepisnih lastnih imen – poleg splošno znanih, navedenih v uradnih imenskih seznamih (npr. *Ljuben*, *Gače*, *Sveti Peter*, *Plešivica*, *Srobotnik*, *Gorjanci*, *Hruševac*, *Potok*, *Volavče*, *Češča vas*, *Drganja sela*, *Soteska*, *Toplice*, *Škrjanče*, *Mirna Peč*, *Kandija*, *Brod*; zanimivo, da sploh ni omenjena *Straža*), tudi manj znana ledinska imena (*Dolge njive*, *Loke*, *Zavrtnice*, *Drganska lesa*, *Farjevka*; nekatera so deloma spremenjena, npr. *Peščenič*, *Gazni pot*, *Eremitovka*, *Vranji vrh*; z ledinskim imenom *Strmole* pa je poimenovana Rumanja vas). – Dular je prvine za stilsko oblikovanje črpal tudi iz frazeološkega gradiva, nabranega iz ustnega izročila domačih krajev in iz starosvetnih pratik, npr. *biti brez repa in glave*, *reči zadnjo besedo*, *oprijeti se kot klošč*, *držati kakor skopec*, *mehak kot medena tepka*; nekateri primeri so hudomušno priostreni, npr. *deklini sta potrebni moža kakor grm ptiča*; *nebo je bilo grdo kot kočevski greh*. Iz ljudskih vremenskih pregovorov je v 13. poglavju celo spletel

ironičen venček: *Sveti Pavel je bil jasen, kar je pomenilo, da bo jeseni dosti sadja in vina. To je bilo dobro za tiste, ki so se ponašali z nogradi pod Srobotnikom in na Ljubnu; in končno je bilo dobro za vse, ki so imeli kaj več sadnega drevja. Toda na nemajhno žalost teh zadnjih je na dan svete Neže prav tako lepo prigravelo sonce, kar je bilo znamenje, da bo to leto grah slabo obrodil in da bo jeseni sadje črivo. Kakor je torej sveti Pavel dobro pokazal, je sveta Neža s svojim brezoblačnim nebom vse pokvarila. Toda ljudje so se kmalu potolažili, kajti naslednji dan je jasen sveti Vincenc spet obetal polne sode vina in vroče poletje, ki bo lepo zorilo žita. Skratka, kar je en svetnik pokvaril, je čez dan ali dva popravil njegov nebeški tovariš, tako da je imelo življenje v Vavtovcu vedno nekak smisel, za katerega je bilo vredno živeti. Bogata pa je tudi Dularjeva izvorna metaforika, zlasti primere, npr. *razcvetele češnje so se kot bele dlani zasvetile med nogradi; burja je butala kakor težka pest, ki gnete testo*. Od prve do zadnje strani romana pa spremljamo Krko kot gonilno silo dogajanja ter njeno postopno prevrednotenje iz sestavine realističnega pokrajinskega opisa v vrhunsko metaforo, »glavno osebo« vse povesti (VODNIK): */.../ Ljuben, strmolske košenice, njive in hoste. Vse pa veže Krka, lepa, svetla reka. → /.../ gleda mrtvo Krko. Potlej vzdihne bridko in obupno. Sonce leze za Srobotnik. V njegovi zadnji svetlobi se sveti reka kot ubita srebrna kača*. (V poznejših spisih dobi ta metafora dodatne pomenske plasti in se nad celotnim Dularjevim pripovedništvom razpne kot simbol neminljive naravne lepote in življenja, ki se kljub vsem težavam, zapletom, oviram in porazom nadaljuje.) (PAVČEK 1991)*

Poleg posameznih opaznih izrazov in besednih oblik dajeta stilnemu bogastvu celotnega romana močan pečat dva makrostilistična postopka:

1. V uvodnem odlomku se imitacija starinskega kroniškega pisanja, polnega apokaliptičnih napovedi (ob tem se spomnimo na ekspresionizem v Pregljevem *Matkove Tine prečudnem romanju* in v Finžgarjevi *Prerokovani*), spogleda z zdravorazumskim domačijskim modrovanjem: *Vroče poletje 1881. – Leto nesreč, božjih kazni in zlih prerokovanj. Leto, ko se je v začetku meseca svečana zemlja na Kranjskem in še več krajih majala ljudem v grozo in opomin. Šest velikih potresov je za to leto napovedal nemški učenjak Rudolf Falb in ruski časopis je vedel povedati o sedmih letih strahote, izmed katerih bo 1881. leto najstrašnejše. Bilo je tudi pisano, da bo tisti, ki ga bo preživel, lahko rekel, da ima železno glavo. – Na Kranjskem je vzhajala mogočna repatica, na Primorskem so strmeli vanjo in se je bali. Ali bo res obveljala prerokba, ki je prišla*

iz Bostona v Novem svetu in ki je besedičila, da bo še to leto z zadnjim vinotokom konec sveta? Pa je bil Italijan Leonardo Aretino vse večji prerok, saj je že pred petimi stoletji vedel, da bo petnajstega grudna prav tega leta sodni dan /.../ - Ljudi v Vavtovcu pa to ni vznemirjalo. Svet je velik, svet je širok. In če se drugje zgodi mnogokaj novega, pri njih se ne bo. Njihov svet ni niti tolik, kolikor ga objame oko, če pogleda človek s farnega zvonika. Srobotnik in nogradi pod njim, Ljuben, strmolske košenice, njive in hoste.

2. V obsegu romana imajo velik delež odstavki s premim in polpreim govorom. Zlasti polpremi govor kot moderno stilsko sredstvo omogoča veliko preusmeritev pozornosti od opisovanja zunanjih dogodkov (*Ljudje ob Krki*) k razkrivanju človekove duševnosti. Pisatelj zna pogledati ljudem »v srce in misli, v dušo, povedati, kaj tiščijo v svoji notranjosti« (ZORAN 1990, 8), in sicer tako, da se sam navidezno umakne iz pripovedi (se vanjo ne vpleta s svojimi »vsevednimi« komentarji), temveč dogajanje v človekovi notranjosti (tok zavesti) podaja neposredno, tj. v obliki notranjega samogovora brez dodajanja narekovajev in spremnih stavkov *tipa je pomislil, se je vprašal, si je rekel, si je priznal, se je odločil, je zaslutil* ipd. Zdi se, kakor da oseba prav zdajle premišljuje oziroma tiho govori sama s seboj. Tako se v piščevo okvirno pripoved umetelno vpletata premi govor in polpremi govor:

---Tam spodaj hite proti kovačnici s stražmojstrom Urbiha, Tomaž in Žužek. In za njim Garbez in Repar. »Dajte jih! Le po njih!... Vse skupaj uklenite, z babo vred! Da bodo pomnili, kanalje roparske!...« od daleč vpije Florijan. V Bertucu vre, pesti se mu krčijo in žile v rokah mu nabreknejo. Ali naj plane? Naj zdrvi po stopnicah in zamahne? Jaka, Marko, ali sta fanta ali sta kilavca?! Udarita vendar!

Nad njim narašča hrup, stopinje bobne in vmes je slišati kletve in sikanje. Nato se za hip umiri, potem pa zaropoče znova, dokler žandarji ne privlečejo čez prag uklenjenega Marka in takoj za njim njegovega brata. Fanta se upirata kot vola pred mesnico, toda kaj pomaga vse to. Žandarske roke drže kakor skopec in verige tudi pripomorejo svoje. »Še starega, starega zvlcite ven!...« znova zakriči Urbiha.

--- Primož je gledal zdaj enega, zdaj drugega, dokler ni končno rekel: »Meni se zdi, da se obema kisa pamet.«

Zdaj mu ni nobeden odgovoril, niti osorno niti sitno, temveč sta se oba stara sproščeno zasmejala. Naj mladič dobro misli o njiju dveh!... Pamet, pravi, da se jima kisa? Mogoče ima fant prav. Presneti kavej! Hahaha!

»Gregor, naj še Primož pije z nama!« je nazadnje zinil Frnatek. »Kozarec daj, da bomo trčili! Na zdravje in srečo, da se bo račja zadeva dobro iztekla!... Preklemano, pijta, kovača!...«

Potlej so pili vino in prigriznili kruh in meso. Frnatek in Bertuc pa sta kar naprej klatila in čvekala take, da niso imele ne repa ne glave. Primož je zijal in se čudil. Danes je namreč spoznal, da človek, ki si počasi nabere kakih šestdeset let, ne postane samo otročji, temveč tudi neumen.

Da, starima dvema je ta dan, po njunem govoru sodeč, v resnici pričelo vreti v glavi.

Drugi Dularjev »veliki tekst« o Krki, roman *KRKA PA TEČE NAPREJ*, je izšel štirideset let za prvim, vendar ima z njim kljub nekaterim razločkom marsikaj skupnega. Dularja je tudi v tem delu pritegovala preteklost, v njem je bilo nekaj domotožja po starih časih (rad je hodil po muzejih, po pokopališčih, po odmaknjenih krajih, rad je zbiral zgodovinske podatke po arhivih (HORVAT)). In spet je bil najprepričljivejši pri opisovanju še močno arhaično zaznamovanega kmečkega življenja ter pri slikanju pokrajine in naravnih pojavov ob Krki (ZORAN 1984), čeprav je takih odlomkov tu precej manj kakor v prvem romanu. Naslov romana *Krka pa teče naprej* se navezuje na stavek iz uvodnega odlomka romana *Krka umira* (tam piše: **Krka pa teče in en sam iz Vavtovca drži svojo roko na njej**), a je hkrati v jasnem nasprotju z njegovim zadnjim stavkom, saj Krka ni več *ubita srebrna kača*, temveč **teče naprej**. Zato je tudi celotna življenjska perspektiva na koncu vsaj rahlo pozitivna: kljub prestanim vojnim grozotam, okolijskemu onesnaževanju, podirajočima se mlinu in žagi in čeprav čas *ruši in razjeda vse*, pisatelj ob pogledu na Krko kot neuničljivi simbol trajnega, upornega življenja dopušča nekaj upanja na nove in nove začetke, padce in vzpone življenja v reki in ob njej.

Osrednja vsebinska os romana *Krka pa teče naprej* je zgodovinska kronika o pisateljevi ugledni rodovini. Ogrodje pripovedi je spet pripeto na realne podatke o njeni preteklosti ter se ponekod – lahko domnevamo – res opira na dokumentarno gradivo iz družinskega arhiva, seveda pa je vse skupaj pregneteno, razvito in z dodatnimi vsebinami obogateno v prevladujočo leposlovno fikcijo. Tako je že priimek *Dular* v nasprotju z navidezno ali resnično dokumentarnostjo preoblikovan v *Štular*; podobno so spremenjeni nekateri drugi stari vavtovški priimki in hišna imena, npr. *Berdavs* → *Berus*, ali pa so uporabljeni tako pomešano, da njihovih posameznih nosilcev ni mogoče kar preprosto prepoznavati kot dede in pradede, tete, babice in prababice današnjih *Ucmanov, Racmanov, Pečjakov, Škrabcev, Kulovcev, Bučarjev, Zorinov, Lukcev, Rozalnovih, Kaščkovih idr.*)²

2 V človeku pa se vendarle prebudi nekaj topliga, če zanesljivo ugane, da je Ravbarjeva Micka, ki se je pisatelj spominja, kako je v njegovih otroških letih, med prvo svetovno vojno, prihajala pomagat njegovi mami pri kmečkem delu, prav tista ubožna Ravbarjeva Mica, ki je kakšnih štirideset let pozneje še prihajala ob jesenskih večerih tudi na naš pod pomagat ličkati koruzo ali ki je po cesti pogosto v vedro pobirala posušene kravjke in konjske fige za gnoj na svojem zelniku pri šoli.

Medtem ko je bilo dogajanje v romanu *Krka umira* omejeno na čas enega leta in na ozek prostor, *kolikor ga objame oko, če pogleda človek s farnega zvonika*, je časovni razpon dogajanja v drugem romanu dvesto do tristo let, dogajalni prostor pa od Neaplja do Dunaja in Prage ter od Innsbrucka do Bitole; najstarejša zapisana letnica je 1658, vendar se prava zgodba z individualiziranimi liki začne s pisateljevim prapradedom. Spremljamo življenjsko pot štirih ali petih zapovrstnih rodov od Napoleonovih časov do zadnje četrtine 20. stoletja, skoraj sago (HLADNIK, 81, 179, 231) o družinskem življenju ter gospodarskem in družbenem vzponu ugledne vavtovške rodovine pa tudi o razpršitvi njene moči po prvi in drugi svetovni vojni. Glavnina dogajanja je sicer zgoščena v Vavtovcu, vendar se družbena mobilnost osrednjih likov proti koncu romana bistveno poveča in seže od kamre v vavtovškem mlinu do dunajskega aristokratskega salona.

Roman je kompozicijsko razdeljen na dva dela, urejena po modernem vzorcu, tj. brez ostre členitve na oštevilčena poglavja, temveč z umetelnim razvrščanjem in prepletanjem treh pripovednih ravnin ali tokov, navzven deloma razločevanih z različnima vrstama tiska. Jedro prvega dela ima obliko prvoosebno napisanih spominov avtorjevega pradedca, literarno rekonstruiran življenjepis na podlagi kroniških zapisov: *Jaz, Franc Štular, lastnik malina, žage, oljarije, hiše in poldrugega grunta v Vavtovcu /.../ sem luč življenja zagledal v Vavtovcu, hišna številka 15, in sicer 23. dan sušca 1820. leta, ko v pratiki goduje sveti Turibij /.../*. Ker po pradedovi smrti ni nihče več delal kroniških zapisov oziroma »ni imel več tiste potrpežljivosti, da bi spravljal na papir vse, kar je bilo pomembnega v njegovem življenju, je Dular kot »vsevedni avtor« napisal drugi del romana v obliki tretjeosebne rekonstrukcije dedovega (in v nadaljevanju očetovega) življenjepisa samo na podlagi (resnično ali umišljeno) ohranjenih arhivskih listov in listkov: računov, pisem, razglednic, fotografij, oporok ... Svoje branje »od očeta prejetih« kroniških zapisov in drugega gradiva je vpeljal z orisom »prazgodovinskega« dogajanja ob Krki pred začetkom pradedovih zapisov, v nadaljevanju pa sam jasno stopil iz ozadja ter pradedovo, dedovo in očetovo »objektivno« zgodbo na najboljčutljivejših mestih komentiral in dopolnjeval s »subjektivnimi« sodbami ali dopolnil iz svojih domišljijskih videnj in pogovorov z vavtovskim čebelariskim očancem Zorinom (ti vrivki so v poševnem tisku – podobno kakor v Kosmačevi *Baladi o trobenti in oblaku*). Na koncu je dodan epilog o avtorjevem poslovilnem obisku pri propadajočem mlinu in žagi ob onesnaženi Krki, ki pa vendarle še *teče naprej*. Zato zaskrbljeni predzadnji povedi romana (*Ali pa bo še kdaj, čista in svetla, poganjala mlinska kolesa za kruh in življenje?*) kljub očitni povezanosti z morečim občutjem pesmi *Zapuščeni mlin* (iz sočasno

nastajajoče zbirke *Dobra je ta zemlja*) sledi optimistična zadnja poved: *Prav počasi drobi Matevž ob moji roki. Zgodba, ki jo je pisatelj začel s svojim prapradedom, se torej izteka z drobnimi koraki pisateljevega vnuka Matevža v prihodnost. Življenje (Krka) teče naprej ...*

Pisatelj nam izriše vrsto polnokrvnih človeških likov, posebno podjetnega pradedu in dedu ter njunih 5 (pet) žena, ob njih pa nekaj zanimivih stranskih ali »gostujočih« oseb (škrjanški stric Jožef, revolucionarni meksikanar Drejc, župnik Martinec, učitelj Oven; slikarja Goldenstein in Kambič, pisatelj Trdina, pesnik Kette) ter vaških sosedov. Zaradi vztrajanja pri realistični metodi v prikazovanju dogodkov ter opisovanju narave in oseb tudi v tem romanu smiselno uporablja lokalizme in duhovita ljudska rekla (šparavec *najde ceravca; enkrat s pes`om – drugič z bet`om; nadelan kot kozolec ob dobri letini; Suhokranjčan pari vole, Bog pa ljudi*), starinska in zastarela izrazna sredstva (bohoričico, besede in oblike, kot so številiti, *pripriditi, povzdiga, hištrna, kravajec, umetelnik, učenik, malin, gruntne bukve, telegrafično naznanilo, fotografična podoba*) pa tudi neknjižne ljudske izposojenke (*farovž, žegnanje, štacuna, magacin, tabrh, rajda, soldat ...*) ter mlinarsko, lovsko-ribiško in čebelarstvo izrazje (npr. *tresilnik, grod, matoroga, spodnjak, vrhnjak, mlevina; vrša, blestivka, mreža, osti, skopec; satnik, satovje, brada panja, vešča*). Med makrostilističnimi postopki imajo poleg premega in polpremega govora, ponazorjenega že pri obravnavi romana *Krka umira*, večjo vlogo odlomki, ki posnemajo slog kroniških zapisov ali svetopisemski slog:

1. Kroniški zapisi: *28. grudna 1880: Slabo se godi marsikomu v naši deželi in mnogi jo zaradi tega potegnejo v Ameriko /.../ 4. svečana 1881: Danes se je pri nas zemlja stresla, vendar, hvala Bogu, brez škode /.../ 25. septembra 1901: Vse je šlo po sreči. Dobili smo deklico. Krstili jo bomo na ime Marija.*)

2. Sklepni del uvodnega odlomka romana ne more utajiti slogovne sorodnosti s prvimi odstavki Svetega pisma (1 Mz): *Bog je rekel: Vode pod nebom naj se zberejo na en kraj in prikaže naj se kopno!*« *Zgodilo se je tako. Bog je kopno imenoval zemljo, zbrane vode pa je imenoval morje. /.../ Bog je videl vse, kar je naredil, in glej, bilo je zelo dobro. → Preizkusili so ti ljudje zemljo in videli so, da je koristna in dobra. Zato so ostali tu in se ji izročili v varstvo. In preizkusili so ti ljudje reko in videli so, da je koristna in dobra. Zato so ostali ob njej in jo imenovali: KRKA.*

Zadnja knjiga iz Dularjevega krškega cikla po sestavi spominja na prvo: to je zbirka kratke proze *NA DRUGI STRANI KRKE*. Vsebuje devet besedil,

---

napisanih (in večinoma že posamično objavljenih) v 45-letnem obdobju (1943 – 1988). Prve tri zgodbe so v skladu z Dularjevo naklonjenostjo zgodovinski snovi dogajalno zasidrane v devetnajstem stoletju, zgodbe drugega razdelka v polpretekli zgodovini, zadnje tri pa so pisateljev osebni poklon in spomenik pokojnemu bratu.

Med zgodbami iz starega sveta je bila največ pozornosti deležna novela *Sponsa restitit (Nevesta preklicala)*, prvič natisnjena že v mohorskih Večernicah 1943. To je navidezno »standardna« dolenjska kmečka zgodba o prepovedani ljubezni in prisiljeni možitvi, torej vzporednica Jurčičevega *Sosedovega sina*, vendar pri Dularju z nesrečnim koncem, napisana pa s prodornim psihološkim pogledom in nadaljujoč izročilo plemenitega kersnikovskega realizma (SMOLEJ, 334). Predelano različico te zgodbe je Dular uporabil v sočasno nastajajočem romanu *Krka umira* (Urbihov spor z župnikom glede sinove ženitve z bajtarsko hčerjo).

V zgodbi *Peče se je zmotil* (prvi natis že v mohorskem koledarju za leto 1953) je podan Dularjev trezno kritični pogled na polpreteklo zgodovino. Pripoveduje o človeški in politični zmedenosti ljudi tik pred drugo svetovno vojno in ob razpadu stare Jugoslavije, ko so bile razmere v krajih ob Krki dodatno zapletene zaradi pronacistične propagande prek kočevarskih aktivistov. Tudi druge zgodbe iz snopa, povezanega z drugo svetovno vojno, odlikuje stvarna pripoved brez črno-belega slikanja in umeščenost krajevnih nadlog v širši (evropski) dogajalni okvir.

Zgodbe zadnjega razdelka pripovedujejo o tragični usodi pisateljevega brata Janeka, s katerim sta kot otroka skupaj čofotala po Vintarjevem govejaku – o njegovem nedokončanem študiju na praški univerzi zaradi Hitlerjevega pohoda po Evropi, o njegovi partizanski poti do zmagoslavne vrnitve v Ljubljano, a kmalu potem o bolezni, ki je v dveh letih končala njegovo življenje, in o težavnem prevozu njegovega trupla iz Zagreba v Belo krajino.

Povest *ANDREJ IN KATJA* je ljubezenska zgodba iz medvojnne Ljubljane, ki pa ni vzbudila posebne pozornosti ali pohvale. Kritika je menila, da je Dular morda hotel podati samo dramatično, razgibano ter v kratkih črtah narisano zgodbo o ilegalcih OF. Pripovedne osebe so bolj skicirane kakor psihološko obravnavane, večjo težo za njihove velike življenjske odločitve ima gola erotičnost kakor pa vse druge miselno-čustvene pobude. Glede na to, da je knjiga izšla petnajst let po koncu vojne in revolucije, je tudi raba močnih stilskih sredstev učinkovala preživelo, premalo prepričljivo

(npr. revolucionarne fraze in pridevki tipa *fanatični Nemci, demoralizirani Lahi*) (ŠIFRER 1962, 941).

Belokranjskemu okolju se je Dular za prijazni sprejem oddolžil s tremi leposlovnimi deli metliškega cikla. Prvo med njimi je bilo roman *UDARI NA GUDALO, JANDRE*; pisateljeva domišljija se je pomaknila od bregov Krke k bregovom Kolpe in z opiranjem na preštudirane zgodovinske podatke ustvarila privlačno zgodbo o belokranjskih mračnih razmerah in spopadih na začetku 18. stoletja. Pod pritiskom najrazličnejših političnih in vojaških silnic v neposredni bližini nemirnega Balkana se vozljajo razmerja med pripadniki treh družbenih stanov – nasilnega graščaka, anarhičnega metliškega svobodnjajka in brezpravnega tlačana, razmere pa so dodatno napete zaradi navzočnosti uskokov, hajdukov, martolozov in cesarske vojske. Pisatelj nekoliko idealiziranemu ljubezenskemu paru išče izhod iz trpljenja in fevdalnih krivic z umikom v hajduštvo in odhodom iz Bele krajine – »mogoče v Bosno, v Slavonijo, kaj jaz vem!« Pri naslovni osebi romana pa je uspešno ujel »ljudsko razpoloženje« v vsebini (radoživost, naravno pravičnost in modro razsojanje) in pravo mero pri jezikovnem barvanju z belokranjskimi posebnostmi (npr. *vale, loza, bogme, debelača, vavek*), (ŠIFRER 68; ZORAN 1990, 9)

Med Dularjeva samostojna literarna dela lahko kljub majhnemu zunanjemu obsegu besedila (trideset strani malega formata) štejemo tudi *ZAPISE IZ FUXOVEGA VINOGRADA*, posebno ker razkrivajo pisateljevo intimno povezanost z družinskim in širšim belokranjskim okoljem. Knjižica je izšla kot popolnoma zaseben (samozaložniški) »projekt«, namenjen za kulturno darilo prijateljem ali za izviren spominek drugim cenjenim obiskovalcem. Po metodi spominja na roman *Krka pa teče naprej*, vendar je razmerje med dokumentarnostjo in literarno umišljenostjo obrnjeno: pisatelj ga je zasnoval kot rahlo stilizirano spominsko (prvoosebno) pripoved svojega tasta o njegovi resnični vinogradniški »epizodi« (nakup, večdesetletno obdelovanje in opustitev oziroma prodajo vinograda z zidanico v Berčicah pri Metliki), podprl pa jo je ne samo z avtentičnimi arhivskimi podatki, temveč tudi s fotografijami in navedbo duhovitih zapisov imenitnih gostov v zidaniški »spominski knjigi«, npr.:

*In človek vedel ni ne kod ne kam,
pa ga pripelje Bog pred vinski hram;
visokih ciljev mu navdihne sod,
in človek vedel ni ne kam ne kod.* (Jože Pengov)

---

*Naj sreča bo vedno v tej hiši doma!
To želja je moja – daj Bog, da velja!* (E. Cevc)

*Na prijetnem obisku pri pisatelju prof. Jožetu Dularju se pridružujem s
svojim podpisom odličnim tovarišem!* (Maksim Gaspari)

*S Severinom Šalijem sva jo »pihnili« čez Gorjance in se odžejala pri naših
prijateljih. – Pa še eno kupico na zdravje tebi in ženki!* (Niko Debenjak in
Severin Šali)

Rada se bom spominjala prijetnih ur v vašem gostoljubnem domu. (Jelka
Baševa)

*Pri čričku
na gričku –
na svidenje cvičku!* (Mitja Šarabon)

Literarnost te knjižice dodatno potrjuje godovna poslanica Dularjevemu
tastu v obliki vložnice iz leta 1946:

*Sonce sije na Berčice,
že poslavlja se pomlad,
pojejo po drevju ptice,
trta žene cvet in sad.*

*Jaz pa gledam doli v polje,
čāše brž izpraznim tri,
pa postanem dobre volje,
kot sem bil poprejšnje dni /.../*

*Vse na svetu pač premine,
vse počasi dozori,
se osuje, skloni, zgine -
le ljubezen v vek živi. /.../*

*Jaz pa naj – to je najbolje! -
srečen bom in dobre volje,
saj morda v jeseni svoji
bom ob vnučka drobni hoji
radosten in ves vesel
pomlad novo zaživel.*

Nekako simbolno ima tudi Dularjeva zadnja knjiga v naslovu ime reke: *MESTO NAD BOJICO*. To je leposlovna obdelava izseka iz metliške preteklosti - druge polovice 19. stoletja. Dular ga je spoznal z natančnim študijem podatkov iz mestnega arhiva, ki poročajo o takratnih metliških javnih dosežkih, kot so ustanovitev najstarejše požarne brambe na Slovenskem in prve slovenske čitalnice na Dolenjskem (ter z njo povezanega usihanja nemčurstva), prenovitev metliške mestne godbe (pod vodstvom novega kapelnika Franca Goloba, priseljenega čevljarskega mojstra iz Straže pri Novem mestu), delovanju pošte, lekarne, trafike in dveh (!) hotelov. Umetniško je vse to podano v obliki domišljjskega pogovora s pokojno Antonijo Wanka, plemenito Lenzenheim (poročeno Fux in Hess), nekdanjo lastnico Dularjevega metliškega doma. Ta gospa mu zaupa tudi nekaj zgodb o stikih meščanov z okoličani (poleg kmečkega prebivalstva, tudi pravoslavnega, so imeli pomembno vlogo okoliški duhovniki, graščaki in bližina vojaškega Karlovca), o vsakdanjem življenju metliške »visoke družbe« in krajevnih »originalov« ter o usodnih pretresih v najimenojnejših rodovinah starodavnega mesta nad Bojico (Savinšek, Navratil, Fux, Gangl idr.). Knjiga je posvečena spominu pisateljve žene, »ki ga je na kraj priklenila in mu ga v znak hvaležnosti tudi odkrila« (GRANDA 1997).

Pri celovitem vrednotenju Dularjevega dela je poleg njegove umetniške dognanosti in literarnozgodovinskega pomena smiselno omeniti tudi njegovo živost in odmevnost v današnjem življenju naravnega in družbenega okolja, iz katerega je ustvarjalec izšel in o katerem je s tako navezanostjo pisal. O njegovi trajni navzočnosti v krajevni kulturni (samo)zavesti, o njegovem prispevku k ohranjanju kulturnega izročila ter o njegovem vplivu na rast občutka za lepo in zdravo okolje lahko sklepamo po podatkih o knjižnični izposoji romanov *Krka umira* in *Krka pa teče naprej* v enotah Knjižnice Mirana Jarca (v zadnjih 20 letih povprečno 55 izposoj na leto), po dolgem seznamu sponzorjev (občin in podjetij) za tretjo izdajo romana *Krka umira* leta 1992 in po nekaterih simbolnih dejanjih ljudi ob Krki: pri temeljiti obnovi vavtovškega jezua na Krki so v še sveži beton vpisali naslov Dularjevega romana KRKA PA TEČE NAPREJ, nanj so se sklicevali pri utemeljevanju motiva mlinskega kolesa kot sestavine straškega občinskega grba, naslov romana *Krka umira* so kdaj uporabili celo v političnopropropagandne in druge aktualistične namene (npr. za naslov okrogle mize o reševanju ekološke idr. problematike v občini).

Dularjevo delo je čutiti tudi kot dodatno spodbudo za premislek o nujnih ukrepih pri ohranjanju in razvijanju krajevnih kulturne in gospodarske

---

dediščine. Potem ko je straška občina odkupila zapuščeni mlin in se zbirajo ideje o ustavitvi njegovega propadanja (po restavratorskem načrtu), bi se pri usmerjanju projekta lahko v njegovo novo namembnost poleg gospodarske izrabe vodne energije in turistične ponudbe mislilo na ureditev Dularjeve spominske sobe v mlinski kamri. Kdaj bodo kulturne, ekološke in politične razmere zrele tudi za premislek o podobno resnem projektu za vrnitev plemenitih rakov v Krko (naselitev iz enklav, v katerih so kljub račji kugi preživeli do danes), pa je vprašanje za prihodnost. Da pri tem ne bi šlo samo za utopijo, dokazuje uspešni poskus pred nekaj desetletji pri Ribnici, da o morebitni gospodarski koristi ne govorim.³

Literatura

- Borko - B. Borko, Dularjev roman Krka umira, v: *Jutro* 30. 12. 1943
- Brancelj - A. Brancelj (ur.), *Petinsedemdeset let profesorja Jožeta Dularja*, Knjižna zbirka Belokranjskega muzeja 7, Metlika 1990
- Enciklopedija Slovenije* 2, Ljubljana 1988
- Dular-Kastelic – J. Dular in J. Kastelic, *Literarni klub 1939-1941*, Metlika 1999
- Granda 1995 - S. Granda, Osemdeset let profesorja Jožeta Dularja, v: *Kronika* 1995, 131-2
- Granda 1997 - S. Granda, Z lokalnim jezikom skozi vsakdanjik, v: *Zgodovina za vse* 1997, št. 2, 89-90
- Hladnik - M. Hladnik, *Slovenski zgodovinski roman*, Ljubljana 2009
- Horvat - J. Horvat, Delati (v samoti) vsak dan, v: *Delo (intervju v KL)* 23. 2. 1995
- Kastelic - J. Kastelic in Jože Dular, *Literarni klub 1939-1941*, Metlika 1999
- Legiša - L. Legiša, *Zgodovina slovenskega slovstva VI*, Ljubljana (Slovenska matica) 1969
- NN, Pisatelj »Krka umira« Jože Dular (intervju s karikaturjo), v: *Slovenec* 9. 2. 1944
- Osebnosti: Veliki slovenski biografski leksikon 1*, Ljubljana 2008
- Pavček - T. Pavček, Dularjeva Krka (spremna beseda k 3. Izdaji romana *Krka umira*), Ljubljana 1991
- Rode - M. Rode, Nepravi premi govor, v: *Jezik in slovstvo* 1968, 120-3
- Slovenski veliki leksikon 3*, Ljubljana 2007
- Rus – Z. Rus, O Dularjevem muzejskem delu, v: *Petinsedemdeset let profesorja Jožeta Dularja*, Metlika 1990, 11
- Slodnjak - A. Slodnjak, *Slovensko slovstvo*, Ljubljana 1968
- Smolej - V. Smolej, *Zgodovina slovenskega slovstva VII* (Slovenska matica), Ljubljana 1971
- Šifrer 1962 - J. Šifrer, *Jože Dular, Andrej in Katja*, v: *Naša sodobnost* 1962, 961-2
- Šifrer 1968 - J. Šifrer, *Jože Dular, Udari na gudalo, Jandre*, v: *Sodobnost* 1968, 433-5
- Veliki splošni leksikon*, Ljubljana 1998
- Vodnik - F. Vodnik, Jože Dular, Krka umira, v: *Dom in svet* 1944/1
- Zadravec - F. Zadravec, Pojmovanje literarnega realizma na Slovenskem med vojnama, v: *Obdobja* 7, Ljubljana, 1987, 13-38
- Zoran 1984 - I. Zoran, O Dularjevih Krkah, v: *Dolenjski razgledi* 9. 2. 1984, 29-30
- Zoran 1990 - I. Zoran, Ustvarjalni mozaik Jožeta Dularja, v: *Petinsedemdeset let profesorja Jožeta Dularja*, Metlika 1990, 5-10
- Zoran 1992 - I. Zoran, Nekaj od tega bo menda ostalo, v: *Dolenjski list* 5. 3. 1992

3 Ko sva se spomladi 2014 z ženo odločila za večerjo v topliškem gostišču Oštarija, sem opazil, da imajo na jedilnem listu tudi rake. Seveda sem jih naročil, ker pa vem, da so v Sloveniji uvrščeni med zaščitene vrste, sem natakarka zaupno vprašal, kje so jih nalovili. Odgovor: Nekoč smo jih izvažali na Dunaj in v Budimpešto, zdaj pa jih uvažamo iz Ukrajine.

Izbor iz bibliografije Jožeta Dularja

Pesniške zbirke:

Zveste menjave, Ljubljana 1941; *Trepetajoča luč*, Ljubljana 1945; *Dobra je ta zemlja*, Novo mesto 1987

STRAŽA kraj topline, zelenja in modrine

Leposlovna proza:

Ljudje ob Krki, Ljubljana 1943; *Krka umira*, Ljubljana 1943 (Maribor 1963, Ljubljana 1991);
Andrej in Katja, Novo mesto (Dolenjska založba) 1961; *Krka pa teče naprej*, Ljubljana
1983; *Udari na gudalo, Jandre*, Maribor – Novo mesto 1967; *Na drugi strani Krke*,
Ljubljana – Novo mesto 1989; *Zapisi iz Fuxovega vinograda*, Novo mesto 1995; *Mesto
nad Bojico*, Novo mesto 1997; *Študentje ob Krki*, v: *Mentor* 1937/38

Strokovno:

Metlika skozi stoletja, Metlika – Ljubljana, 1978; *Brata Navratila*, Metlika – Krško, 1980;
Belokranjski muzej v Metliki (vodnik), Maribor, 1987; *Literarni klub 1939-1941*, (skupaj z
J. Kastelicem), Metlika 1999